

KAPİTALİST DÜNYA EKONOMİSİ BAĞLAMINDA WEBER, MANDEL, POLANYİ VE GİLPİN AÇISINDAN AZ GELİŞMİŞLİK SORUNSALI VE GELİŞMİŞLİK OLGUSU

Erdi Kutlu¹

¹Uluslararası İlişkiler, İzmir Akademi Derneği, Türkiye

^{*}(erdikutluu@gmail.com) Başlıca yazarın mail adresi

Özet – Kapitalist dünya ekonomisi içinde yer alan birçoğu gelişmiş ülkelerden yakın sayılabilecek tarihlerde bağımsız olan veya uzun yıllar boyunca sözde bağımsızlık durumuna sahip olan ülkeler geçmiş dönemlerde Batılı emperyalist devletlerin sömürdüğü ülkeler bağlamında bir tarihsel geçmişe sahiptirler. Günümüzde bağımsızlıklarını kazanan bu ülkeler sanayileşmelerini tamamlayamadıklarından gelişmekte olan ülkeler statüsünde bulunmaktadır. Farklı teorik yaklaşımlara sahip dört yazar açısından gelişmişlik ve az gelişmişliğin açıklanması temelinde oluşturulan bu çalışmada ulusların kalkınmışlık durumlarının daha iyi anlaşılabilmesi için iktisadi, politik, kültürel, psikoloji ve sosyolojik yaklaşımı içeren bütüncül yaklaşımın kullanımı önemli görünmektedir. Özellikle üçüncü dünyanın geri kalmışlık olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için ekonomik kalkınma ve toplumsal faktörler arasındaki ilişkiyi belirten göstergeler ülkeler nezdinde kalkınmanın bize toplumsal ve ekonomik bağlantılarını göstermektedir. Aynı zamanda çalışmada gelişmekte olan ülkelerin gerçek kalkınma gerçekleştirebilmesi için dört yazarın teorileri mukayese edilerek az gelişmişliğin ülkelerin kaderi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler – Dünya, Ekonomi, Gelişmişlik, Kapitalizm, Yazarlar

I. GİRİŞ

Kapitalist dünya ekonomisi içinde yer alan birçoğu gelişmiş ülkelerden yakın sayılabilecek tarihlerde bağımsız olan veya uzun yıllar boyunca sözde bağımsızlık durumuna sahip olan ülkeler geçmiş dönemlerde Batılı emperyalist devletlerin sömürdüğü ülkeler bağlamında bir tarihsel geçmişe sahiptirler. Günümüzde bağımsızlıklarını kazanan bu ülkeler sanayileşmelerini tamamlayamadıklarından gelişmekte olan ülkeler statüsünde bulunmaktadır.

Bağımsızlıklarını yeni kazanan birçok gelişmekte olan ülke bu durumlarına kavuşur kavuşmaz kapitalist dünya ekonomisine eklemlenmeye çalışmışlar, bu yolda önemli ekonomik ve finansal konularda reformlar gerçekleştirmişlerdir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin de dağılması ile eski Doğu Bloku ve 3. Dünya veya Bağlantısızlar olarak adlandırılan birçok ülkenin de serbest piyasa ekonomisine geçiş konusunda hareket etmeleri ile birlikte tüm dünya bu yola girmiştir. Diğer devletler

ile birlikte Soğuk Savaş döneminde sosyalist ekonomi modeli uygulayan devletlerin de aşamalı olarak kapitalist dünya ekonomisine geçişi için birçok reform programı bizzat bu ülkelere Batılı devletler tarafından önerilmiş, bu ülkeler de kendi yasal düzenlemelerini yaparak bu geçişi hızlandırmaya çalışmışlardır. Emperyalist ülkeler tarafından geçmişte sömürge haline getirilen devletler küresel kapitalist sistemde az gelişmişlikten gelişmiş pozisyona ulaşabilmek adına bir dizi reform programları uygulamışlardır.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke kavramları gelir açısından bir farka işaret etse de gelişmiş ülkeler nezdinde açıklama yapılırken henüz ekonomik alanda başta olmak üzere diğer alanlarda gelişimlerini tamamlamamış görünmektedir. Kapitalist dünya ekonomisini az gelişmişlik ve gelişmekte olan ülkeler açısından inceleyen bir dizi yazar bu ülkelerin az gelişmiş durumlarından kurtulabilmeleri için kendi sahip oldukları teorik yaklaşımlar ile bu ülke ekonomilerinin özellikleri ve

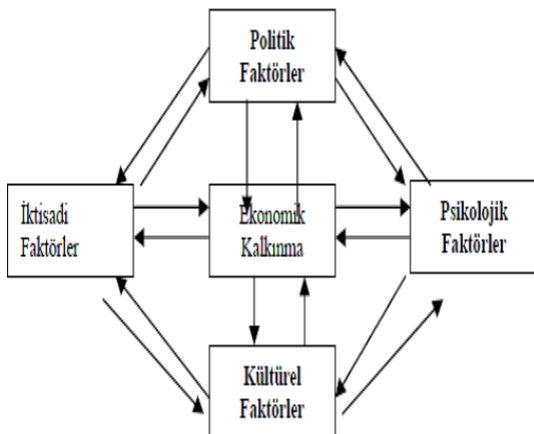
kapitalist dünya sistemi hakkında yargılar geliştirerek çeşitli öneri ve açıklamalarda bulunmuşlardır.

Bu çalışmada Robert Gilpin'in Küresel Politik Ekonomi (Global Political Economy), Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşüm (The Great Transformation), Max Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü (The Protestant Ethic and Spirit of Capitalism) ve Ernest Mandel'in Geç Kapitalizm (Late Capitalism) eserleri incelenerek ve aralarında kıyaslamalar yapılarak yazarların farklı teorik yaklaşımları üzerinden gelişmekte olan ülkeler ve Kapitalist dünya ekonomisi üzerine açıklamalar getirilecektir. Ayrıca kapitalist dünya ekonomisi içinde bu ülkelerin küresel işbölümü, sektörel uzmanlaşma, sermaye-emek-devlet arasındaki karşılıklı ilişkiler ve diğer politik ve ekonomik göstergeler açısından bizzat yukarıda sayılan yazarların görüşleri doğrultusunda değerlendirmeleri yapılmakta ve yine az gelişmişlik olgusunun bu ülkeler nezdinde ortadan kaldırılması için ülkelerin alması gereken ekonomik ve siyasal yaklaşım ve politikaların neler olabileceği de bu dört yazarın yaklaşımları etrafında tartışılmaktadır.

II. KAPİTALİST DÜNYA EKONOMİSİ

Farklı teorik yaklaşımlara sahip dört yazar açısından gelişmişlik-az gelişmişliğin açıklanması temelinde oluşturulan çalışmada ulusların kalkınmışlık durumlarının daha iyi anlaşılabilmesi için iktisadi, politik, kültürel, psikoloji ve sosyolojik yaklaşımı içeren bütüncül yaklaşımın kullanımı önemli görünmektedir. Özellikle üçüncü dünyanın geri kalmışlık olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için ekonomik kalkınma ve toplumsal faktörler arasındaki ilişkiyi belirten şekil ülkeler nezdinde kalkınmanın bize toplumsal ve ekonomik bağlantılarını göstermektedir.

Şekil 1: Bütüncül Bir Yaklaşımla Kalkınma İncelemesi

İktisadi, politik, kültürel, psikolojik faktörler arasındaki karşılıklı ilişki ekonomik kalkınmayı belirlemektedir. Önemli toplumsal alanlardaki karşılıklı bağımlılık ve etkileşim incelenerek gelişmekte olan ülkelerin neden tam olarak gelişimlerini tamamlayamadığı şeklindeki bağıntıdan da anlaşılabilir. Yukarıda şekil kalkınma olgusunun anlaşılabilmesi için yalnızca ekonomik faktörleri ve gelişmeleri ele alan ve yetersiz kalan araştırmaların eksikliğini gözler önüne sermekte, kalkınma konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için ekonomi alanı dışında diğer kurumların da hesaba katılması önem arz etmektedir. Kalkınma gibi sosyal sistem değişimi içeren bir olgunun anlaşılabilmesi tek etmene (ekonomi) değil birden çok alana dayalı karşılıklı ilişkinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Sanayi Devrimi, iktisadi açıdan bir dönüm noktası ve milat niteliği taşımaktadır. İngiltere’de başlayan sanayi devrimi daha sonra birçok Avrupalı ulus devlet tarafından gerçekleştirilirken gelişmişlik-geri kalmışlık ekseninde tartışmaların temelini oluşturmuştur. Sanayi Devrimi başlangıçta ekonomik temele dayalı bir olgu iken daha sonra sanayileşmiş ve sanayileşmemiş toplumlar incelendiğinde etkileri sosyal ve politik alanlarda yoğun bir şekilde görülmüştür. Çünkü devrim eski tarz üretim biçimi, değişim, bölüşüm ve dağıtım ilişkileri temelden değişime uğramıştır. Bu sebeple bugünün gelişmiş ülkeleri ile birlikte gelişmemiş ülkelerin neden bu pozisyonlara sahip olduklarını incelerken tarihsel geçmişe bakmak sanayi devriminin gerçekleştiği dönemden günümüze incelemelerde bulunmak gerekmektedir. Sanayi devrimi sonrası sanayileşmiş ülkelerin emperyalist politikaları, kapitalist yayılımları ile birlikte geri kalmışlık olgusunun ilgili uluslar bağlamında içsel sebeplerinin araştırılması önem taşımaktadır.

Geri kalmışlık yahut günümüzde gelişmekte olan ekonomiler/ülkeler olarak adlandırılan olgunun neden meydana geldiği bu ülkelerin hangi sebepten ötürü gelişemedikleri, ne tür iktisadi problemlerinin olduğu ve hangi politika ve yolları izleyerek kalkınabilecekleri konusunda argümanlar geliştirilmiştir. Bu çalışmaların bazısında yalnızca ekonomik yaklaşımlara odaklanılarak geri kalmış toplumların izlemesi gereken ekonomik politikalar açıklanmış, burada bahsedilen şeyler bu doğrultuda arz, talep, fiyat gibi piyasa konularına ve ekonomiye üretim için dahil edilebilecek kaynakların yeterli

olup olmadığı konusuna eğilinmiş; başka çalışmalarda ekonomik olayların geri kalmış ekonomiler hususunda analizine kültür, din, politika, sosyolojik ve psikolojik faktörler eklenmiştir.

Gelişmiş ve geri kalmış ekonomiler/ülkeler arasında ayrıma bağlı olarak tanımlamalar yapılırken ekonomik göstergeler esas alınmaktadır. Burada emeğin ücretine bir atıf yapılarak işçi başına düşen kişi başına gelir endeksi hesaplanmaktadır. Ekonomik göstergelere dayalı olarak yapılan gelişmiş-geri kalmış ülke ayrımları yapılırken kişi başına düşen milli gelir, sermaye donanımı ve sermaye birikimi, tasarruf ve yatırım gibi farklı birçok değişken kullanılmaktadır.

Dünya Bankası tarafından karşılaştırmalı yöntemle dayalı olarak gelişmiş-geri kalmış ülke tanımlaması yapılmaktadır. Bu bağlamda geri kalmışlık ve gelişmişliği açıklarken Dünya Bankasının kullandığı en önemli veri kişi başına düşen GSMH olmaktadır. 2015 yılı itibari ile Dünya Bankası verilerine göre kişi başına milli geliri 1045 ABD dolarından az olan ülkeler düşük gelirli ekonomiler, 1045 ila 12736 ABD doları arasında kişi başı gelire sahip ülkeler orta gelir düzeyine sahip ekonomiler ve 12736 ABD doları üzerinde kişi başı milli gelire sahip olan ülkeler de yüksek gelirli ekonomiler olarak adlandırılmaktadır. 1045-4125 ABD doları arasında kişi başı milli gelire sahip ülkeler düşük orta gelirli ekonomiler ve 4125-12736 ABD doları arasında olan ekonomiler ise üst-orta gelirli ekonomiler olarak adlandırılmıştır. (World Bank, 2015) Bu veriler hayat pahalılığı ve yaşam standartlarında değişim ve algılamaya bağlı olarak toplumların gelişme düzeyleri açısından tamamen sağlıklı bir ölçüm ortaya çıkarmasa da gelişmişlik ve az gelişmişliğin açıklanması açısından tam anlamı ile yeterli olmayan ama önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sahip olunan gelir düzeyi ülkelerin ekonomik faaliyetlerinin yoğunluğu hakkında bize bilgiler de sunmaktadır.

Ekonomik kalkınmışlığı açıklamak için en önemli veri olarak kabul edilen kişi başına gelir düzeyinin yanında başka ekonomik kriterlerden de bahsedilmektedir. Bu şekilde ülkeler açısından homojen bir açıklama getiremeyen tek göstergelere bağlı indirme sonucunda oluşan eksiklikler giderilmektedir. Dünya Bankası tarafından farklı göstergeleri de kapsayacak şekilde az gelişmiş-gelişmiş ekonomiler arasındaki sektörlere dayalı kıyaslamalar genişletilmiştir. (Bu konular; nispi

fakirlik oranı, GSMH'da tarımın payı, temel sosyal göstergeler, teknoloji kullanımı, nüfus artışı, gelir dağılımı, bağımlılık, dış ticaret verileri ve ikili kültürdür. (Söz konusu göstergeler için bkz The 2015 edition of World Development Indicators (WDI))

Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün tüm ekonomik sektörler içindeki payı yüksektir ve bu ülkeler tarım ürünü ihracatını yoğun olarak gerçekleştirmektedir. Sanayi üretiminin ekonomi içindeki toplam ağırlığı ve imalat sektörünün sanayi sektörü içindeki ağırlığı düşüktür. Gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında sanayi sektörünün payının oldukça düşük düzeyde kaldığı görülmekte bu durum da gelişmiş ülkelerin işlenmiş ve daha yüksek gelir getiren imalata dayalı bir ihracat yaptıklarını, gelişmekte olan ulusların ise tarım ürünleri veya hammadde gibi daha düşük gelir sağlayan ihracat gerçekleştirdikleri gerçeğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından hizmetler sektörü değerlendirildiğinde gelişmeye bağlı olarak bu sektörün ekonomi içindeki ağırlığının arttığı da gözlemlenmektedir.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine bakıldığında tarım sektörünün payının fazlalığına paralel olarak tarımsal işgücünün fazlalığı görülmekte ancak tarımsal üretimin verimliliği ve düşüklüğü de ortaya çıkmaktadır. Yine gelişmişlik düzeyi ile işgücünün sektörel dağılımı arasında yakın bir bağ mevcuttur. Sanayileşmeye bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerde gelişme arttıkça işgücü tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne geçmektedir. Ekonomik anlamda gelişme arttıkça hizmetler ve sanayi sektörü tarımda çalışan işgücünü talep etmektedir.

Teknolojik gerilik, ekim alanlarının elverişsizliği, sermayenin yetersiz oluşu ve küçük aile işletmelerinin (çiftçiliği) mevcut olmasından dolayı gelişmekte olan ülkelerde kişi başı tarımsal üretim düşük kalmakta, tarım sektöründeki yük işgücü yoğunluğu açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu durum bu ülkelerin ekonomilerinin tarımdan sanayi ekonomilerine evrilmelerini de güçleştirmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin bir başka önemli sorununu da yetersiz sermaye birikimi oluşturmaktadır. Yeterli sermaye birikimine sahip olmadan güçlü üretim yapısına sahip olmak ve kapitalist ekonomiye güçlü bir şekilde eklenmek dolayısı ile gelişmişlik hedefine ulaşmak zor görünmektedir. Parasal gelir ve üretim kapasitesinin

artışı için gerekli olan sermaye birikimi bu ülkelerde yetersiz bir seviyededir ve yavaş olmaktadır. Bu ülkelerde hızlı nüfus artışı sebebiyle gerçekleşen düşük düzeyli büyüme emilmektedir ve kişi başı milli gelir düzeyindeki artış yavaşlamaktadır. Sanayi üretimindeki düşüklüğe karşın bu ülkelerdeki yüksek tüketim ve düşük tasarruf alışkanlıkları da sermaye birikiminin çok yavaş gerçekleşmesine vesile olmaktadır. Aynı zamanda yüksek gelir dağılımı adaletsizlikleri de sermaye birikimi için elzem olan tasarrufları engellemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin kapitalist dünya ekonomisine entegre olabilmeleri için önündeki problemlerinden birisi de ekonomilerinin içinde bulunduğu yapısal, teknolojik, bölgesel ve sosyolojik ikircikli yapıdır. Gelişmekte olan ülkeler modernleşme hedefine sahip ülkeler olarak gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sistemlere benzer sistemler kurabilmek için yapısal reformlar ve politik hamleler gerçekleştirmektedirler. Ancak tam anlamı ile kapitalist bir ekonomik sisteme ulaşamadıklarından eski tarz üretim biçimi ve modern fabrikaları içeren üretim biçimleri birlikte var olurlar. Yani bir yanda gelişmiş ülkelerde bulunan bankacılık sistemi, piyasa ekonomisi, teknoloji kullanımı ile birlikte modern işletmeler bulunurken diğer yandan özellikle kırsal bölgelerde ve şehirlerin bazı bölgelerinde olmak üzere eski tarz aile tarımı ve işletmeciliği birlikte var olmaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin tarımsal/geleneksel ve sanayi/modern şeklinde ikircikli bir ekonomi düzeni oluşturmasına sebep olmaktadır. Ekonomideki ikircikli yapı tam anlamı ile kapitalist dünya ekonomik sistemine entegre olmak konusunda engeller yaratmakta ve hala düşük teknoloji ve geleneksel üretim tarzına dayalı olarak üretilen düşük gelir sağlayan ürünler geri kalmışlık olgusunun devam etmesini sağlamaktadırlar. Bunlara ek olarak düşük GSMH ve tasarruf oranı ile birlikte bu ülkelerde bulunan dar ve gelişmemiş aynı zamanda kendi kendini düzenleyici özelliği bulunmayan piyasaların varlığı da kapitalist dünya ekonomisi içinde modern bir yapıya kavuşmuş ülke olarak faaliyet göstermesine engel olmaktadır. (Yavilioğlu, 2002, ss. 53-55)

Dünya Bankası verilerine göre düşük, orta ve yüksek gelire sahip ülkelerin sektörel uzmanlaşma açısından kıyaslama yapıldığında aşağıdaki tabloda düşük gelirli ülkelerin tarım sektörünün payının fazlalığı, yüksek gelirli ülkelerin ise sanayi

yoğunluklu mal üretimi gerçekleştirdikleri görülmekte ve kapitalist dünya ekonomisindeki konumları ve uzmanlaşmaları hususunda bize fikir sunmaktadır.

Tablo 1: Seçilmiş Ülkelerde Sektörel Uzmanlaşma (%) (2020)

	Seçilmiş Ülkeler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Düşük gelirli ülkeler	Nijer	39.3	19.5	43.6
	Burundi	36.7	18.3	42.4
Alt-Orta gelire sahip ülkeler	Nijerya	20.2	24.2	55.5
	Ermenistan	20.8	28.6	50.6
Üst orta gelire sahip ülkeler	Çin	9.2	42.7	48.1
	Türkiye	8.0	27.1	64.9
Yüksek gelire sahip ülkeler	Japonya	1.2	26.2	72.6
	Almanya	0.7	30.3	69.0

Kaynak: World Bank, Indicators, <http://data.worldbank.org/indicator> (2021)

Dünya Bankası verilerine göre yukarıdaki tablolarda farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olan ülkelerin ekonomik sektörlerin toplam gayri safi yurt içi hasıla içindeki oranı farklılık göstermektedir. Örneğin, tam anlamı ile kapitalist bir pazar yapısına sahip olan dünya ekonomisinde öz sahibi olan Almanya ve Japonya'nın GSYİH içindeki tarım sektörünün payı çok azdır. Sanayi yoğunluklu üretim ve bunun oluşturduğu gelişmiş hizmet sektörü dikkat çekmektedir. Farklı ekonomik gelişmişliğe sahip tam anlamı ile sanayileşmemiş ve modern kapitalist piyasaya sahip olamayan gelişmekte olan ülkeler arasındaki sektörel uzmanlaşma da farklılık göstermektedir. GSYİH'si ve kalkınma düzeyi çok düşük olan Burundi ve Nijer tarım yoğunluklu bir ekonomiye sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerdeki sanayileşme oranı arttıkça tarımın payının azaldığı tablodan anlaşılmaktadır. Buna göre Türkiye ve Çin'de sanayi gelişimine paralel olarak hizmetler sektörünün de gelişmesi ile tarımın GSYİH'daki payı Nijerya ve Ermenistan gibi daha düşük GSYİH'ya sahip ülkelere oranla daha azdır. Nijerya ve Ermenistan sanayi gelişimlerini sektörel genişleme ve çeşitlilik bağlamında arttırmadıklarından tarım hala ekonomik sektörler itibarıyla yoğunluğunu korumaktadır. Ülkelerin

üretim biçimlerinin ve GSYİH'yi oluşturan sektörlerinin/uzmanlaşmalarının ticaretlerine ve dolayısı ile kapitalist dünya ekonomisi içinde ilişkilerine ve rollerine etkisi çok büyük olduğundan gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler içindeki ilişkisi de belirgin olarak görülmektedir.

III. MANDEL AÇISINDAN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KAPİTALİST DÜNYA EKONOMİSİ İÇİNDEKİ KONUMLARI VE İZLEMESİ GEREKEN POLİTİKALAR

Mandel Geç Kapitalizm adlı eserinde İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası kapitalist ekonomide görülen büyük ve uzun büyüme dalgasının Marksist ve Marksist olmayan yazarları şaşırttığına atıfta bulunarak bu beklenmeyen büyüme dalgasına Marksist bir açıklama getirmekte ve aynı zamanda bu uzun büyüme dalgasından sonra gerileyen büyümenin neden yine uzun bir döneme yayıldığına kapitalizmin kendisine has özelliklerini göstererek sunmaktadır. (Mandel, 1972, s. 21) Kendisini Marksist olarak tanımlayan yazar, Marks'ın Kapital ve Lenin'in Emperyalizm eserlerine gönderme yaparak eserini bunları temel alarak kendi bulunduğu dönemi Marksist yaklaşımla açıklamıştır. Kitabına ismini verdiği geç kapitalizm kavramını ise bağlı bulunduğu dönemin uluslararası kapitalist ortamı ifade ederken kullanmış, emperyalizmin hiçbir şekilde değişikliğe uğramadığını öne sürmüş ve geç kapitalizmi yeni bir çağın yeni kapitalizmi şeklinde adlandırmaktan kaçınarak bu kavramı emperyalist tekel-kapitalist çerçevenin ileri bir aşaması olarak sunmaktadır. Son dönem uluslararası kapitalizmi tekelci-devlet kapitalizmi olarak adlandırmış burada devletlerin sektörel uzmanlaşmalarına paralel olarak gelirlerini sağladıklarını bildirmektedir. (Mandel, 1972, s. 22)

Mandel kapitalist üretim biçiminin bir tarihsel gerçekliğe sahip bulunduğu ve tam anlamı ile kapitalist üretim tarzının önce Avrupa'da ve daha sonra ABD'de gerçekleştiğini açıklamaktadır. Ona göre Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Doğu Avrupa, Asya kıtası, Latin Amerika ve Japonya'da kapitalist üretim tarzına kavuşma, farklı zamanlarda başlayan ve gerçekleşen bir olgu olmuş ve bu yüzden farklı sosyal ve ekonomik çevrelerde şekillenen ve önemli farklar gösteren bir yapıya sahiptir. Bu gelişmişlik ve az gelişmişlik tartışmalarının açıklanmasında da kullanılan bir açıklama haline gelmiştir. Günümüz anlamıyla kapitaliz 18. 19. ve 20. yüzyıllarda bu bölgelere sirayet etmiştir. (Mandel, 1972, s. 30)

Kapitalizmle en geç tanışan uluslar geçmişte ilk kapitalist sisteme sahip olan daha sonra emperyalizmi uygulayan şimdinin gelişmiş ülkeleri tarafından sömürülmüş ülkeler olarak öne çıkmakta ve bu ülkeler günümüzde gelişmekte olan henüz tam anlamıyla sanayi atılımı yapamamış devletlerdir. Ona göre sistemde tek bir kapitalist özellikler silsilesi takip edilmekte ve kapitalizmin organik birliği tüm devletler açısından bir sistem olarak sağlanmaktadır. Mandel'e göre kapitalist dünya sistemi eşitsizlikler üzerine kurulmuş ve bu şekilde kendisine rota çizen, devamlılığını da eşitsizlikler üzerinden sürdüren evrensel bir sistemdir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir eşitsizlik en başından beri mevcut bulunmakta bu sistem vesilesi ile emperyalizm ve sömürü düzeni gelişmişlerin yüksek nitelikli ve karlı sanayi ürünleri karşısında gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünleri başta olmak üzere niteliği ve karı düşük ürünleri küresel pazarda pazarlaması ile devam ettirilmektedir. Uzmanlaştıkları yüksek karlı sektörlerde tekel oluşturan gelişmiş ülkeler uluslararası kapitalist sistemden yüksek oranda getiri sağlarken sömürü düzeni sürdürülmektedir. Teknoloji tekelini de elinde bulunduran bu ülkeler, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerdeki pazarlarda da baskın konuma gelerek ve bu ülkelere gerçekleştirdikleri yatırımlarda gelişmekte olan ülkelerin hızlı artan nüfusları ile paralel olarak onların yedek sanayi ordusunun fazlalığından da yararlanmaktadırlar. Yedek sanayi ordusu zaten düşük ücretle çalıştırılıp üretim sürecine katılan az gelişmiş ülkelerdeki ücretlerin daha da düşmesine sebep olarak gelişmekte olan ülkelerin karını katlamasına vesile olmaktadır.

Mandel sermayenin asıl hareketinin tam anlamıyla veya hiç kapitalist olmayan alanlara ve ülkelere giderek orada genişleyip kendine alan yarattığını ve bu durumda da sermayenin sürekli sömürü bir düzeninin oluşturulup daha da büyümesi sonucunu aldığını ifade etmektedir. Sömürü ilişkisine dayalı olarak sürekli büyüyen sermaye ülkeler arasında üretilen değerlerin takası ile devam eder. Daha önce de belirtildiği gibi nitelikli ve yüksek karlı ürünler ile küresel kapitalist sistemde boy gösteren gelişmiş ülkeler bu düzende hep avantaj sağlayarak az gelişmişlik olgusunun ortadan kaldırılması yerine iyice ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dünya pazarındaki ani genişleme ile birlikte Amerika kıtası gibi yeni yerlerin bulunması ve Asya gibi büyük bir kıtaya emperyalizm şeklinde

gidilmesi Avrupa'da feodal sistemi parçalamış, burjuva ve genişleyen sermaye rekabetçi ve yayılan yapısı ile küresel kapitalizmi oluşturmuştur. (Mandel, 1972, s. 43) Bu durumda sermaye merkezden yani tarihsel olarak ilk var olduğu yerden çevreye doğru hareket eder. Genişleyebilmek için yeni yerler keşfetmeye ve girdiği yerlerde ilkel, basit ve yerel tarzda üretim yapan alanları yıkarak kapitalist anlamda ürün üretimi yapan sektörlerin oluşmasına sebep olur. Bu şekilde daha önce ilkel tarzda kullanım değeri esas alınarak yapılarak üretim, değişim değerine endeksli bir meta üretim yapısına dönüşür. (Mandel, 1972, s. 44)

Emperyalizm çağında daha önce kapitalist üretime sahip olmayan ülkelerin sanayileşmiş Batılı sömürgeci ülkelerin yeniden sermaye üretim alanlarına dönüşmesi elbette ki ilkel tarzda olsa da bu ülkelerin sermaye birikim sürecini yok ettiği görülmektedir. Bundan sonra az gelişmiş üçüncü ülkeler kendi ilkel sermaye birikim süreçlerinin aksine sömürgeci devletlerin sermaye ihracına bağlı olarak bir ekonomik gelişmeye bağımlı olmaya başlamışlardır. Kapitalist üretim yapısına sahip olmayan, sömürülen bu ülkeler merkez, kapitalistleşmiş (metropol) ülkelerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir pozisyona girmişlerdir. Çünkü metropol ülkeler makine ile birlikte seri ve hızlı bir üretim sonucunda yerel pazarlarında sattıkları aynı düzeydeki ürünler, az gelişmiş ülkelerde yalnızca el emeği ile uzun sürede az sayıda üretilen ürünlere kıyasla çok daha ucuza üretiliyordu ve ikisi arasında yaşanan bu rekabet sonucunda yerel sermaye birikiminin tamamen önüne geçiliyor, merkez ülkelerden gelen sermaye yatırımları emperyalist burjuvazinin çıkarları ile örtüşen yüksek karlı işletmeler kurulmasını sağlıyordu. (Mandel, 1972, s. 47)

Emperyalist sermayenin az gelişmiş ülkelere yatırım olarak girmesi sonucunda az gelişmiş ülkelerin ekonomilerindeki gelişim iyice azalmış, yerel kaynakları kullanarak üretim yapan kesimlerin bu alanları terk etmesi ile sözü edilen alanlar tamamen emperyalist burjuvazi tarafından ele geçirilmiştir. Bu durum sınırlı ve ilkel de olsa yerel sermaye birikimini sağlayabilecek olan üçüncü dünya ülkelerinin ekonomilerini harap etmiştir. Çoğu zaman sömürge münasebeti ile siyasal egemenliğe de sahip olan kapitalistleşmiş yabancı sermaye yerel sermaye üzerinde egemenlik kuruyor onların birikimleri gasp ediyor ve az gelişmiş

ülkelerdeki ekonomik gelişmeyi emperyalist devletler burjuvazisinin çıkarları ile örtüştürüyordu. Şimdinin gelişmekte olan ülkelerinin tarihsel sürecine bakıldığında emperyalist devletlerin çıkarlarına eklenmiş bu ülkelerin gelişimleri de dışsal olarak emiliyor, kaynakları ve geleneksel üretim yapıları gelişmiş dünya için feda ediliyordu. Yoğun sermaye akışı makineleşen dışsal kaynaklı ucuz üretim ile kapitalist dönem öncesi köylünün/esnafın üretim aşamasında sürekliliği ve yerel birikimi engellenerek ekonomik, siyasal ve sosyal alana kapitalist ülkeler nüfuz ettiler. Bunun sonucunda yerel/milli iç pazar genişlemesi olanaksız hale geldi, geri kalmış ülkelerin sanayileşme durumları imkansızlaştı ve ilkel birikim süreçlerinin çok azalmasına paralel olarak bu süreçler artık sanayi dışı alanlarda görülmeye başlanmıştır.

Mandel, 3. dünyanın birikim süreçlerinin nasıl yerelden emperyalist ülkelere kayarak bu ülkelerin sanayi gelişiminin engellendiğine yönelik örnek de vermektedir. Burada Şili örneği göze çarpmaktadır. Şili 19. Yüzyılda kapitalist dünya ekonomisine sahip bulunduğu yer altı kaynağı olan bakır üretimi ile entegre olmaya başlamıştır. Burada üretim ve sınırlı da olsa sermaye birikimi Şililer tarafından yapılmıştır. Ancak emperyalizm aşaması ile birlikte gelişen ikinci entegrasyon dalgasında güherçile üretimi İngilizlerin yatırımları sonucunda gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1880'de yatırılan İngiliz sermayesi yıllar geçtikçe daha da artmış ve bu durum İngilizlerin Şili'nin madencilik sektörü üzerinde hakimiyet kurmasına yol açmıştır. İlk önce bakır ihracatına endeksli olarak kapitalist dünya sistemine entegre olan Şili daha sonra güherçile üretimi ile bunu devam ettirmiştir. Gelir elde edilen ihraç ürünü değişse de (İlk önce bakır sonra güherçile) ihraç ürününün doğasında bir değişme olmamıştır. Göze çarpan değişiklik; sermayeye egemen olan sınıflar değişmiş (yerelden dış yatırımcıya kaymış), birikim süreçleri yerelden çıkmış, üretim ilişkilerine egemen olan sınıf dışarıdan gelen sermaye sahibi kapitalistler olmuşlardır. (Mandel, 1972, s. 48) Bu şekilde gelişmekte olan ulusların sermaye birikimi ve sanayi gelişim süreçleri gelişmiş ülkelerin kontrolüne bırakılmış, az gelişmişlik olgusu belirgin olarak ortaya çıkmıştır ve devam etmiştir. Burada az gelişmişlerin yeteneksizliği değil kapitalist dünya ekonomisine hakim olan güçlerin 3. Dünyanın birikimlerine el koyarak ve kendisine eklemleyerek

kapitalistleşmemiş veya yarı kapitalistleşmiş olan bu ülke ve bölgeleri sarmalına aldığı görülmekte ve kapitalist bir dünya ekonomisi içinde kurallara bağlı olarak az gelişmişlik olgusunun gerçeği görülmektedir.

Kendi öz kaynaklarına yabancılaşan, özelleştirme ve yabancılara satış yolu ile sektörlerini gelişmiş ülkelerin eline bırakan dolayısı ile artı gelir ve daha sonrasında oluşacak artı kar payını da bu ülkelere bırakan gelişmekte olan uluslar kendi üretim süreçlerinden kendi topraklarından dışlanmakta, ülke içindeki ekonomik egemenliklerini kaybederek gelişmiş dünyaya bağımlı hale gelmekte bu ve durum devam ettirilmektedir. Bu durumdan çıkış için yerelde ilkel sermaye birikimi yerli üretim ve ihracat yapılarak arttırılmalı ve ülkeler kendi egemenlik alanları içindeki ekonomik anlamda sektörel hakimiyet elde etmelidirler.

Ulus devletlerin içindeki burjuvazinin ekonomideki belirgin konumuna istinaden burjuvazinin devletin sahip olduğu sorunlar ve döngüsel olarak dönemler itibari ile yaşanan bunalımlar kapitalist üretim ilişkileri sonucunda oluşan bunalımlar ile birlikte düşünülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin burjuvalarının ve geniş sermayelerinin etkisi ile küresel ölçekte yayılım hızlanmış, üretim güçleri hızlı bir şekilde uluslararasılaşmıştır. Üretim güçlerinin uluslararasılaşması gelişmiş ülkelerin sanayi anlamında gelişmeye geç başlamış ülkeler üzerinde ekonomik, sosyal ve siyasal tahakküm kurmalarına sebep olmuş bu durum da gelişmekte olan ülkeler nezdinde büyük bir memnuniyetsizlik oluşturmuş ve geri kalmışlığın sürdürülmesini olanaklı kılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin ciddi geri kalmışlık sorunları onların bir nevi yarı sömürge durumunda olmalarına sebep olmakta, yalnızca ekonomik olmayan küresel çapta çevresel felaketler de meydana gelmekte bu durumun aşılabilmesi için temel ekonomik kaynakların uluslararası çapta bilinçli bir planlama ile bir düzen oluşturulması gerekmektedir. Ancak bununla birlikte ulus devletinin varlığını sürdürebilmesinin koşulu olarak kapitalist meta üretimi ve emperyalist-uluslararası rekabetten geçtiğini düşündüğümüzde yaşanan sorunların yalnızca kapitalist üretim çerçevesi nezdinde çözülmesi beklenemez.

Gelişmekte olan ülkelerin geri kalmışlığı sorunsalı; gelişmiş ülkelerin erken dönemde kapitalist üretim tarzına geçmeleri ve yoğun sermaye birikimi oluşturması ile birlikte

günümüzde tekelci devlet kapitalizmi aşamasını almasıdır. Bu durum bir tür yarı sömürge-bağımlılık ilişkisi yaratmıştır. Bu durumdan kurtulmak gelişmekte olan ülkeler nezdinde çok zor görünmekte, az gelişmişlik-gelişmişlik olgusu sürekli olarak korunmaktadır. Bunu aşabilmek için sermayenin üretim güçleri üzerindeki kontrolünün elinden alınması, ilkel sermaye birikimi dahi olsa üretim araçlarının birleşmiş üreticiler tarafından ortak mülk edinilmesi, demokratik biçimde işçi topluluklarının karar alarak planlı bir üretim tarzına kullanım değeri esas alınarak geçilmesi, bu yolla ekonomi ve toplumsal üretim ilişkilerinde halkın merkezde olduğu etkin öz-yönetim ilkesi hayata geçirilmelidir. Gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımlar ve kapitalist küresel ekonomik sistem vasıtası ile kendilerine dayatılan meta üretimi ile para ilişkileri arasındaki bağı ortadan kaldırmalı ve toplumun ihtiyaçlarına cevap veren öz-yönetimin hayata geçirilmesi için kitlesel devrimci hareketlerin başat hale gelmesi ile kapitalist üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Mandel, 1972, s. 355).

IV. GILPIN AÇISINDAN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KAPITALIST DÜNYA EKONOMİSİ İÇİNDEKİ KONUMLARI VE İZLEMESİ GEREKEN POLİTİKALAR

Gilpin, Soğuk Savaşın bitiminden itibaren küreselleşme olgusunun uluslararası ekonomik ve siyasal ilişkiler gerçekleşirken dikkate değer bir etkiye sahip bulunduğunu belirtmektedir. Kendine özgü norm ve kurallara sahip bir düzen içinde hızla küreselleşen dünyada ulusal anlamda alınan ekonomik ve siyasal kararların ekonomik ilişkileri hala belirleyici bir pozisyona sahip olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca ulusal düzeydeki politik ekonomi olgusunun yurtiçi ve uluslararası arenada gerçekleştirdiği önemli etkiler bulunduğunu da söylemektedir. (Gilpin, 2001, s. 3)

Ulusal egemenliklere sahip birimler olarak devletlerin kararlarının belirleyici olduğu uluslararası bir ortam bulunduğunu ifade eden Gilpin, kalkınmacı devlet modeli kavramı ile gelişmekte olan yeni sanayileşme atılımları yapan ülkeler konusunda açıklamalar getirmektedir. Burada 1980'lerden sonra hızlı ve başarılı sanayileşme süreçleri geçiren Doğu Asya ekonomilerini örnek göstermektedir. Japonya başta olmak üzere diğer Doğu Asya ülkelerinin devletin önderliğinde gerçekleştirdiği hızlı sanayileşme süreçlerini kalkınmacı devlet modeli olarak

adlandırmaktadır. Kalkınmacı devlet modeli ile devlet merkezli ekonomik kalkınma hayata geçirilmekte, bir ulus topyekün piyasanın kurallarına kurban edilmemekte yani devletin ekonomik kalkınma konusunda rehberlik etmesi sonucu başarıya ulaşılabilirdiğini belirtmiştir. Ona göre gelişmekte olan ulusların kalkınması konusunda neo-liberallerin piyasa merkezli yaklaşımı ile realistlerin kalkınmacı devlet modeli arasındaki derin tartışma sonucunda bu ülkeler örneğinden hareket edildiğinde ulusunu piyasanın harap edici etkisine bırakmadan devletin sanayi atılımında merkez rolü oynaması Batı'ya göre daha geç kapitalistleşmiş bu ulusların gelişmiş bir pozisyona erişmelerinde en önemli etken olarak görülmektedir.(Gilpin, 2001, s. 316) Diğer gelişmekte olan ülkeler açısından da kalkınmacı devlet modelinin uygulanması sonucunda bu ülkelerin ekonomik sosyal ve siyasal anlamda makus talihlerini değiştirebileceği ifade edilebilir. Yani kendi sermaye birikim, sanayi atılım ve yatırım süreçlerini oluşturabilmek için devletler oluşturacakları politikalar elzem bir pozisyonda bulunmaktadır.

Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur gibi Doğu Asya uluslarının ise ekonomilerini dış dünyaya açarak piyasa ve pazar uyumlu strateji ve projeleri benimseyerek ihracat odaklı bir gelişim göstermeleri sonucunda neo-liberal piyasa kurallarına endeksli kalkınmacı modele en büyük karşı çıkış, Japonya'nın muazzam bir ekonomiye kalkınmacı devlet modelini uygulayarak sahip olması olmuştur. (Gilpin, 2001, s. 317) Realist bir yaklaşıma sahip olan Gilpin, devletlerin aslında birçok alanda olduğu gibi ekonomik alanda da hala temel aktör olduğunu bu teori vesilesi ile belirtmekte, bu gelişme modelini geliştirmekte olan ülkelerin uygulaması konusunda söz etmektedir.

Kalkınmacı devlet modeline göre yeni sanayileşmeye başlayan Tayvan ve Güney Kore gibi Doğu Asya ülkelerinin hükümetleri korumacı devlet politikalarını da içeren kalkınma hamlelerini gerçekleştirirken özel sektör yatırım ve girişimleri çeşitli teşvikler uygulayarak üretimi stratejik sanayi sektörlerine çekme politikası uygulamışlardır. Sektörel kalkınma için başta kredi ve sübvansiyonlar olmak üzere özel yatırımcı firmalara verilen destekler birden fazla sektörde uzmanlaşma ve üretim kapasitesinin artırılmasına vesile olarak bu ülkelerin ihracat odaklı bir ekonomiye kavuşmalarından önemli rol oynamıştır. Yine bu

hükümetler girişimci sınıfların oluşturulması, önemli ekonomik alanlarda kalkınma sağlanması, kalkınmada önceli alanların oluşturularak ülkelerinin uluslararası rekabet gücünün artırılması için önemli rol oynayarak ülkelerin uluslararası kapitalist arenada etkin olmalarını desteklemişlerdir. Ulusal hükümetler, girişimcilerin ve şirketlerin üretim konusundaki kabiliyet ve davranışlarını değiştirmek için fiyat dışı araçları kullanmış, piyasa tarafından desteklenmeyen yahut açık alan bulunmayan durumlara bu şekilde müdahale ederek ekonomik yapı ve sanayi gelişiminin önünü açmışlardır.(Gilpin, 2001, s. 317)

Kalkınmacı devlet modelini işleten hükümetler korumacı ve sanayileşme politikaları başta olmak üzere uyguladıkları diğer politikaları -endüstrileşme hamlelerini geç yapan ülkeler olduklarından-merkeze oturtmaktadırlar. Geniş sermaye birikimine sahip, gelişmiş kapitalist devletler ile girişecekleri mücadelede yenik düşeceklerini bilen gelişmekte olan devletler korumacı ve ihracat odaklı politikalarını devletin özel sektör yaratılması için verdikleri teşvikler ile birlikte yürütmektedirler. Küresel kapitalist sistem ve liberal piyasada hakim olan uzmanlaşma ve mukayeseli üstünlük yaklaşımları göz önüne alındığında piyasa ekonomisi konusunda başarısızlık yaşayan az gelişmiş veya geliştirmekte olan bu ülkeler, piyasa başarısızlıklarını aşabilmek için devletin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. En büyük sosyal faydayı gözeteceği düşünülen alanlara yapılan özel yatırımların devlet tarafından desteklenmesinin esas olduğu bir düşünce mevcuttur. Hükümet politikası ile faizlerin indirilerek belirlenen alanlara yatırım yapan özel girişimcilere düşük faizli kredi verilmesi ve ticari koruma uygulamaları kalkınma için gerekli olmaktadır. Uygulanan bu destek ve politikaların sonucunda Doğu Asya ülkelerinde devletin başta finansal imtiyaz sağladığı sektörlerde faaliyet gösteren özel girişimcilerin uluslararası piyasada baskın ihracat gerçekleştiren ve rekabet kapasitesini yükselttiği belirtilmekte burada Güney Kore'nin bu şekilde uyguladığı başarılı devlet politikalarına atıf yapılarak az gelişmişlik olgusunun ortadan kaldırılması konusunda geliştirmekte olan ülkelerin izlemesi gereken politikalar belirtilmektedir. (Gilpin, 2001, s. 318)

V.POLANYİ AÇISINDAN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KAPİTALİST DÜNYA EKONOMİSİ İÇİNDEKİ KONUMLARI VE İZLEMESİ GEREKEN POLİTİKALAR

Polanyi, makineleşme sürecinin piyasa ekonomisinin yerleşmesi için tek unsur olmamakla birlikte en önemli unsur olduğunu ifade etmektedir. Ona göre toplumların içinde yaşanan sosyal, siyasal, ekonomik vb. dönüşümlerin piyasa ekonomisinin oluşturulmasının yanında daha önemsiz kaldığını, piyasanın dinamiklerinin incelenmesi için de öncelikle makineleşme konusuna eğilim olması ve topluma olan etkilerinin araştırılması gerektiğini bildirmektedir. Ticari hayat içinde makineler ve onların oluşturduğu fabrikalar boy göstermeye başlayınca kendi öz kurallarına sahip piyasanın oluşması kaçınılmazdır. (Polanyi, 1986, s. 83) Makine ve piyasa olgusunun iç içe geçmiş bir sarmal oluşturarak kapitalist üretim tarzını daha da destekleyip genişlettikleri açıktır. Piyasa sistemi kurulduktan sonra ise dışarıdan müdahaleye (devlet müdahalesi) maruz kalmadan işleminin esas olması söz konusudur ve kendi kurallarına göre hareket eden piyasalar sisteminin sonucunda ise piyasa ekonomisi denilen olgu meydana gelmektedir. (Polanyi, 1986, s. 83)

Makineleşme sonucunda ortaya çıkan ticaret toplumu insan emeğini bir meta haline dönüştürmektedir. Bu durum insan özünün ve doğasının kendisine yabancılaşması sonucunu doğurarak toplumsal dokuya zarar vermektedir. Bunun sonucunda bireyler arasındaki ilişkiler bozulmakta ve doğal çevre yok olma riski ile karşı karşıya olmaktadır. (Polanyi, 1986, s. 84) Makineli seri üretime geçen gelişmiş-endüstrileşmiş ülkeler önce kendi toplumlarını daha sonra yayılcı politikalar vasıtası ile sömürdükleri az gelişmiş üçüncü dünyanın önce ekonomik sonra ise toplumsal yıkıma uğratacaklar, bu durumda doğal çevreye üretim ilişkileri hasebiyle verilen tahribatın ortadan kaldırılması çok zor olacaktır.

Piyasa ekonomisinin sürdürülebilmesi için Batı devletleri güçler dengesi olgusuna önem vererek Avrupa'da yüzyıllık savaşız bir dönemin (küçük çatışmalar haricinde) meydana gelmesini sağlamışlardır. Birinci Dünya Savaşı ile sona eren bu 100 yıl savaş olmayan dönemi büyük bir yıkım takip etmişti. Milletler Cemiyeti de büyük ulusların önderliğinde yeni bir savaşın çıkmasını engelleyici bir kurum olarak oluşturulmuştu. Sömürgecilik yarışında geri kalan ve birinci dünya savaşında yenilen Almanya'ya ek olarak galip gelmesine karşın pek fazla kazanım elde edemeyen İtalya'da toplum gereksinimlere karşılık verecek şekilde ortaya çıkan Faşizm de piyasa istikrarının

sürdürülmesi için gelişimine göz yumulan bir ideoloji olmuştur. Uzmanlaşmamış, tamamen sömürge durumuna düşmüş ülkelerden muazzam sanayi yatırımları olmasına karşın bir kazanım elde edemeyen Almanya ve kazanan tarafta olmasına karşın İtalya, Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile yeniden belirlenen yeni güçler dengesi için zincire vurulmuş bir hale getirildiler. Örneğin 1917-1923 tarihleri arasında piyasa sisteminin işlerliği faşizmin rolünü de belirlemiştir. Yine bu dönemde bazı zamanlarda hükümetler piyasa düzenini korumak için faşistlerden yardım dahi istemişlerdir. Piyasanın gidişatı için çıkarıcı bir yaklaşım bu bağlantıyı ortaya çıkarmıştı. Ancak faşizm bu dönemde gelişmeden kaldı, gelişimi için toplumsal koşulların iyice oluştuğu 1930'lu yılların gelişini beklemek gerekiyordu. Bu yıllarda (1929 Büyük Buhran) yıllarda piyasa ekonomisinin büyük bir kriz (buhran) içine sürükleniş faşizmin dünya çapında büyük bir etki kazanmasına sebep olmuştu. Yani hem ulusal hem de uluslararası çapta faşizm önde bayrağı elinde tutan bir ideoloji haline gelmişti.

1917-1923 yılları arasında İtalya ve Almanya gibi gelişmiş Avrupa devletlerinde faşizm yükselişe geçerken Finlandiya, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya, Estonya, Yunanistan, Bulgaristan ve Macaristan gibi ülkelerde tarım devrimleri veya Sosyalist devrimler vuku buldu. (Polanyi, 1986, s. 325) Yani büyük güçlerin önderliğinde yerelde emeğin artı gelirini uluslararası sistemde ise az gelişmiş ulusları sömürmek için kapitalist ekonominin gelişmesini sağlayan bir kurum olarak görünen piyasa sistemi, büyük bir ekonomik buhran sonucunda çatırdamış, krizlere cevap veremez olmuş bu durumdan çıkılabilmesi için yine devletlerin liberal girişimlere müdahale ederek kurtarıcı rolüne giriştikleri bir dönem olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin küresel kapitalist sistem içinde kazanımlarını arttırmaları liberal görüşün aksine devletin ekonomik ilişkilerde belirleyici ve düzenleyici bazı rollere sahip olmasından geçmektedir. Ekonomik gelişimlerini sağlayabilmek için gelişmekte olan devletlerin planlama, düzenleme ve kontrol politikalarını devreye sokmaları gerekmektedir. Bir dizi reformları kapsayan bu süreçler araç olmak yerine amaç olarak belirlendiği ve ilgili ülkeler tarafından sistemin içine yerleştirildiği ölçüde başarıya ulaşabileceklerdir. Bu durum toplumların özgürlüklerini arttırabileceği gibi gelişmekte olan ülkeler açısından yaşanan ekonomik tıkanıklığın

aşılmasında da etken olacaktır. Örneğin, büyük bir devrim sonucunda Çarlık Rusya'sının yerine kurulan Sovyetler Birliği planlama, düzenleme ve kontrolü araç olarak kullandığı için sosyalistlerin özgürlük söylemlerinin boşa çıktığı görülmüştür.(Polanyi, 1986, s. 341) Devlet tarafından gerçekleştirilecek politik müdahalelerin toplumu düzenleme amacıyla değil de işleyen sistemdeki mevcut yahut potansiyel tehditlerin bertaraf edilmesi amacıyla kullanılması halinde ise başarıya ulaşılması mümkün görünmemektedir. (Polanyi, 1986, s. 188)

VI.WEBER AÇISINDAN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KAPITALİST DÜNYA EKONOMİSİ İÇİNDEKİ KONUMLARI VE İZLEMESİ GEREKEN POLİTİKALAR

Max Weber'in Doğu'ya yani geri kalmış bölge ve uluslara yönelik yaklaşımı kültürel temelli gelenekselci bir bakış açısıdır ve Batının doğuya bakışını genel olarak tanımlayan motiflere uymaktadır. Kapitalizm ve Protestan ahlakı adlı eserinde Batının güçlü ve gelişmiş bir kapitalist sisteme sahip olmasını Protestan inancı üzerinden açıklamaktadır. Ona göre Protestanlık çalışma ve kazanma güdüsünü meşru kılarak bu toplumlarda üretimi ve zenginliği arttırmaktadır. Gelişmemiş Doğu açısından ise Weber, Patrimonyal bir oluşumdan dolayı Doğu'nun geri kalmışlığını ifade etmektedir. Doğudaki patrimonyal yapı bu toplumlarda piyasanın ve kapitalist ekonominin gelişimini engellemekte onları üretim ekonomisinden bihaber olan bir toplum biçimine sokmaktadır. Doğu dinlerinin karakteristik yapıları ile Hristiyanlık içindeki Protestanlık dışındaki mezheplerin özelliklerini ele alarak bu inançlara sahip toplumlarda güçlü bir kapitalist ekonominin ortaya çıkmayacağını ifade etmektedir. Burada özellikle Protestan inanç ve ahlakının üstün yapısından söz ederek gelişmiş toplumların bu inançlara sahip toplumlardan meydana geldiklerini söylemektedir.

Weber, Batı kapitalizminin karakteristiğinden hareketle gelişmişlik olgusunu Batının nevi şahsına münhasır bir inanç ve kültüre sahip oluşu ile açıklarken Almanya'nın ekonomik gelişimini örnek göstermiş, bu gelişimin bu ulus içindeki inanca dayalı ve düşünsel temellerden ortaya çıktığını ifade etmektedir. Almanya'da liberal değerlere dayalı güçlü kapitalistleşmiş merkezileşmeyi oluşturan etken de yine bu olmuştur.

Weber'in Doğu İslam toplumlarına ilişkin en önemli açıklamalarından biri Doğu Despotizmi (Oriental Despotism) kavramını gündeme getirmesidir. Weber'in doğu toplumlarını ilişkin görüşlerini açıklayan bu anlayış, toplumdaki diktatöryal yönetimlerin genelde mülkiyeti elinde tuttuğu ve onu direktif ve beyanları ile bir takım eylemler ve gelişmeler sağlanması şeklinde bina edilmiştir. İdari iradenin bireylerin serbest ekonomik etkinliğine tepeden inme anlayışla müdahalede bulunması sonucunda, birçok faaliyetin merkezi idare araçları ile gerçekleştirilmesi ve piyasa üzerinde etkin olması sonucunu doğurarak kendine karşı oluşabilecek politik alternatifleri ortadan kaldırarak aslında ekonomik olarak toplumların geri kalmasına yol açmaktadır. (Girişimci ruhun dışlanması) Weber, doğu toplumlarındaki kişisel keyfi idarenin gelenekleri kullanarak devlete kodlanması despotik bir düzen oluşturmakta, bu despotik idarenin piyasaya hakim durumda bulunması, pazarda rasyonel olarak gelişen eylemlerin ve sonuç olarak kapitalizmin bu ülkelerde oluşmaması gerçeğini önümüze sermektedir. Bu durum da gelenekselci otorite tipi ve kültürel ve inançla ilgili tarihsel olarak geçmişten günümüze süregelen idari uygulamalarla ilgilidir.

Weber Doğu toplumlarının geri kalmışlığını kendi ifadeleri şöyle belirtmiştir:

"Patrimonyalizm ve en uç durumda sultanizm, geleneksel egemenlik, bir efendinin salt kişisel araçları olan bir yönetim ve askeri güç geliştirdiğinde doğma eğilimindedir. Sadece o zaman grup üyeleri tebaa sayılır. Efendinin otoritesi önceleri, seçkin grup hakkı olarak görünüyordu; şimdi onun herhangi sıradan bir nesneyi sahiplendiği şekilde kişisel hakkına dönüşmektedir. Prensipten, kendi hakkını herhangi bir ekonomik varlık gibi kullanabilir-satar, güvence olarak rehin verir ya da miras yoluyla böler. Patrimonyal gücün dış desteği (çoğu zaman damgalı olan) köleler, koloni ve askere alınan halk, bundan başka paralı korumalar ve ordular (patrimonyal askerler) tarafından sağlanır; sonraki uygulama, efendi ve kadro arasındaki çıkarların dayanışmasının en yüksek seviyeye çıkarılması için planlanmıştır. Yönetici bu araçları kontrol ederek keyfi gücünün sınırlarını genişletebilir ve kendini yaşlıların yönetiminin ve patriyarkal yapının geleneksel sınırlarının zararına lütf ve iltimas bağışlayacak bir konuma koyabilir. Egemenlik temelde geleneksel olduğu yerde, yöneticinin kişisel

özerkliğinin gücüyle uygulansa bile, patrimonyal otorite olarak anılacaktır; gerçekten öncelikle takdir yetkisi temelinde işlediği yerde, sultanizm olarak anılacaktır. Dönüşüm kesinlikle süreklidir. Egemenliğin iki formu da kişisel kadronun varlığıyla temel patriyarkalizmden ayrılır.”(Weber, 2012a, ss.351-352)

Bir toplumun ekonomik gelişmişliği öncelikle sınırları içerisinde gerçekleşir ve büyüme ciddi bir ivme yakaladığı zaman dışarıya taşmaktadır. Toplumların sosyo-kültürel yapıları ve benimsemiş oldukları inanç sistemleri olarak dinlerin onların gelişiminde yadsınamayacak rolü olduğunu Weber ifade etmektedir. Ona göre Protestanların sahip oldukları çalışma, girişimcilik becerileri ve iş ahlakı gelişimleri yolunda büyük katkı sunmaktadır. Almanya ve İngiltere gibi büyük emperyalist güçlerin dünya politik ve ekonomik arenasında söz sahibi olmaları da bununla ilgilidir. (Weber, 1999, ss. 55-58) Yine Weber İslam ülkelerinin de bu yüzden İslamın öteki dünya ve bu dünyada disiplinli ve sistemli çalışma yerine hazır olan ganimetler gibi kaynakları kullanıp harcamalarından ve üretim ile girişimcilik ahlakına sahip olmadıklarından geri kaldıklarını belirtmektedir.

Doğu toplumlarında despotik yöneticiler kendilerine yöneldiklerini hissettikleri potansiyel tehditleri dahi ortadan kaldırmak için çaba sarf ederler. Batıda iktidar üzerindeki etkilerini arttırmak için mücadele içinde olan burjuvazi-aristokrasi siyasal rekabeti, Doğu’da merkezi idare ile ondan siyasal anlamda hak talep eden gruplar arasındaki gerilimin nasıl minimize edildiği önemlidir. Batı kendi içindeki bu çekişmenin ortadan kalkması veya barışçıl bir biçimde sürmesi için kapitalizm ve modern burjuva toplumunun gelişimine uygun ortam hazırlamış, doğu bu siyasal talep çatışmasını tek adamın keyfi uygulamaları ve baskıları ile yok ederek, yağmacı, diktatöryal bir egemenlik geleneği yaratmıştır. (Weber, 1999, ss. 19-21) Çin, Mısır ve Hindistan gibi uygarlıkları örnek gösteren Weber, merkez ve ondan hak talep eden çevre çekişmesinde çevreyi baskı altına alan siyasal bir geleneğin bulunduğunu ve patrimonyalizmin bu toplumlarda yaygın egemenlik biçimi olduğunu ifade etmiştir. (Weber, 2012b, 409-415)

SONUÇ

Kapitalist dünya ekonomisi içinde ülkeler açısından sektörel uzmanlaşma, tarım ve sanayi sektörlerinin GSYİH içindeki oranlarına dayalı

olarak inceleme yaptığımız zaman karşımıza az gelişmişlik- gelişmişlik olgusu çıkmaktadır. Bu çalışmada çeşitli tanımlamalar ve istatistikler ile bu kavram daha ayrıntılı açığa kavuşturularak gelişmekte olan ülkelerin durumları analiz edilmiş ve küreselleşmiş kapitalist sistemde gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş pozisyona erişebilmek adına uygulayabilecekleri politikalar, 4 yazarın temel görüş ve perspektifleri ve onların ilgili-verili kaynakları merkeze alınarak ifade edilmiştir. Her bir yazar dünyayı nasıl algıladığına bağlı olarak gelişmiş ve az gelişmişlik konusunda açıklamalarda bulunmuşlardır. Nitekim Mandel ve Polanyi, daha umutsuz bir yaklaşım çizerek daha çok bağımlılık ve sömürü perspektifinden yola çıkarak kendi programlarını uygulamaları konusunda gelişmekte olan ülkelere nasihatler sunarken, Max Weber eserinde kültürel ve inanç temelli yaklaşımı ile gelişmişlik- az gelişmişlik tanımı yapmıştır. Gilpin ise Kapitalist dünya ekonomisinin küreselleşmesinden ve piyasa kurallarına bağlı yapısından hareketle bir takım kavramlar ortaya sunmuş, gelişmekte olan ülkelere devlet merkezli (korumacı) veya piyasa merkezli (piyasa kuralları) gelişme önerilerini daha önce az gelişmiş statüsünde olan ve ciddi kalkınma hamleleri gerçekleştiren ülkeler üzerinden açıklamıştır.

KAYNAKLAR

- [1] Gilpin, R. (2001). Global Political Economy. New Jersey: Princeton University.
- [2] Mandel, E. (2008). Geç Kapitalizm (C. Badem, Çev.) İstanbul: Versus.
- [3] Polanyi, K. (1986). Büyük Dönüşüm (A. Buğra, Çev.) İstanbul: Alan.
- [4] Weber, M. (1999). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu (Z. Gürata, Çev.) Ankara: Ayraç.
- [5] Weber, M. (2012b). Ekonomi ve Toplum Cilt-2. (L. Boyacı Çev.) İstanbul: Yarın.
- [6] Weber, M. (2012a). Ekonomi ve Toplum Cilt-1. (L. Boyacı Çev.) İstanbul: Yarın.
- [7] World Bank (2020). Indicators. Erişim Tarihi: 25 Nisan 2021, <http://data.worldbank.org/indicator>
- [8] World Bank (2016). New Country Classifications. Erişim Tarihi: 30 Nisan 2016, <http://data.worldbank.org/news/new-country-classifications-2015>
- [9] Yavilioğlu, C. (2002). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım), C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2, 49-70.